

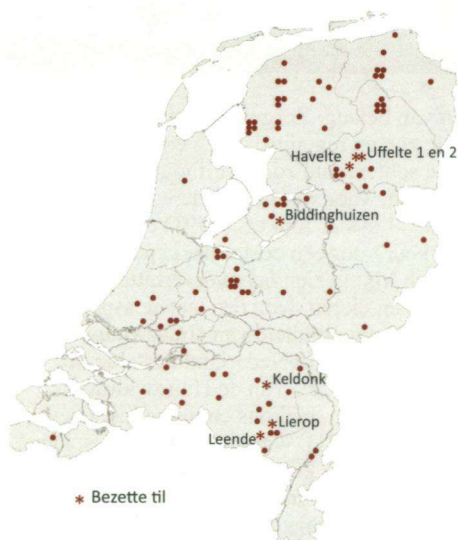
Huiszwaluwtilten, hoe is de stand?

Wilfried de Jong & Will van Berkel

In juni 2008 werd in Biddinghuizen de eerste huiszwaluwtil van Nederland onthuld. Het jaar daarop werd deze bezet. Nu, vijf jaar later, zijn er al meer dan honderd tillen geplaatst. Een groot succes dus wat betreft aandacht en inzet voor de Huiszwaluw. Maar hoe waarderen de zwaluwen zelf deze tillen? Matig, blijkt tot nu toe. In 2012 werden maar zes van de toen 81 beschikbare tillen bezet. Wat kunnen we daarvan leren en hoe zijn de vooruitzichten?

Inleiding

Naar verluidt stond de allereerste huiszwaluwtil in de jaren tachtig van de vorige eeuw in de Duitse stad Aalen. Een hoge paal met daarop een afdakje met wat kunstnesten. Dit 'Ur Schwalbenhaus' stond model voor een til die in 1991 in Krofdorf-Gleiberg (Hessen) werd geplaatst (Wegener et al. 2011). Het moest vervangende nestgelegenheid bieden aan een huiszwaluwkolonie die wegens afbraak van de plaatselijke brandweerkazerne verdween. De til bleek zeer succesvol. Het aantal broedparen aan de til liep op van drie in 1992 tot maar liefst 76 in 2011. Dit succesverhaal leidde ertoe dat er al snel meer huiszwaluwtilten verschenen in Duitsland. In 2007 waaide het idee over naar Nederland. In het blad *Grasduinen* vestigde Will van Berkel de aandacht op een bewoonde til die hij in Duitsland had gezien. In datzelfde jaar besteedde Vogelbescherming Nederland op de Stadsvogelconferentie er aandacht aan en riep in de Stadsvogelnieuwsbrief op om huiszwaluwtilten te plaatsen. Dit zou een oplossing bieden voor de woningnood van de Huiszwaluw *Delichon urbicum* (Louwe Kooijmans 2009). Want niet iedereen waardeert hun nesten, vanwege de uitwerpselen en de modder. Moderne huizen boden te weinig nestelgelegenheid. De vijftienzeventig tillen die toen al in Duitsland stonden, zouden vrijwel allemaal bewoond zijn. Logisch dus dat zwaluwminnend Nederland het idee enthousiast overnam. Vogelwerkgroepen, IVN-afdelingen en particulieren gingen aan de slag. Verscheidene gemeentes namen de zwaluwtil op in hun groene beleid. Dat alles gesteund door Stadsvogelprijzen, IJsvogelfonds en vele sponsors. Onder grote publiciteit werd in Biddinghuizen de eerste til geplaatst. Vele andere volgden, vaak feestelijk onthuld door de wethouder en omgeven door spandoeken en blij kinderen met ballonnen.

Figuur 1 - Ligging van 102 Nederlandse huiszwaluwtilten (maart 2013). Concentraties van tillen in Hindeloopen (5), Assen (4 en 1 faunaflat), Groningen (4), Soest (4), Sneek, Meppel, Dronten en Huizen (elk 3). Er zijn voorbereidingen voor zeker nog acht tillen.

De Nederlandse huiszwaluwtilten

Het aantal tillen in Nederland is snel gestegen, van twaalf in 2009 naar 36 in 2010, 66 in 2011 tot 81 aan het begin van het seizoen 2012. Voor het seizoen 2013 staan er al meer dan honderd tillen klaar (Figuur 1). Sinds begin 2011 worden in overleg met Vogelbescherming Nederland door de schrijvers van dit artikel de Nederlandse tillen gemonitord. Hiervoor worden gegevens van alle tillen opgeslagen in een centraal bestand. Vooral belangrijk is de precieze locatie. Daarmee is op Google maps veel relevante informatie over de omgeving van de til te zien, zoals bebouwing, ligging ten opzichte van open gebied en aanwezigheid van water. Verder worden gegevens opgevraagd, zoals eigenaar, contactpersoon, redenen voor

Biddinghuizen, de eerste huiszwaluwtil van Nederland, in juni 2008 op initiatief van Martine Dubois geplaatst. Foto: Ruth Lokhorst.

plaatsing, datum van plaatsing en vooral ook de aanwezigheid van Huiszwaluwen in de omgeving. Jaarlijks wordt geïnformeerd naar het eventuele broedsucces.

Zoals te verwachten blijkt de belangrijkste reden om een til te plaatsen het verschaffen van nestgelegenheid voor Huiszwaluwen die in de omgeving broeden of gebroed hebben.

	2009	2010	2011	2012
Beschikbare tillen	12	36	66	81
Bezette tillen	1	1	3	6
<i>Biddinghuizen</i>	8	12	0	0
<i>Havelte</i>	-	-	12*	14*
<i>Leende</i>	-	-	5	9*
<i>Keldonk (Veghel)</i>	0	0	4	6
<i>Uffelte 1</i>	-	-	0	1
<i>Uffelte 2</i>	-	-	0	3
<i>Lierop (Somerens)</i>	-	-	0	11

Tabel 1 - Aantallen beschikbare en bezette huiszwaluwtilen in de seizoenen 2009-'12. Voor elk van de bezette tillen is het aantal bewoonde nesten in het desbetreffende jaar in cursief aangegeven. - = til nog niet geplaatst; 0 = niet bewoond; * = natuurlijke nesten bijgebouwd (Havelte één in 2011, drie in 2012; Leende één in 2012).

In een aantal gevallen zijn tillen geplaatst om 'overlast' aan woningen te verminderen. Vaak is ook het 'educatieve' aspect belangrijk of het is een poging om zwaluwen naar nieuwe (natuur)gebieden aan de rand van dorpen of steden te lokken.

Ruim de helft van de huidige tillen is door professionele 'tillenbouwers' gemaakt en geplaatst. De kosten hiervan bedragen inclusief plaatsing meestal zo'n €4.500 tot €6.000.

De overige tillen zijn gemaakt door handige zwaluwliefhebbers of met medewerking van praktijkscholen. Zowel bestaande bouwtekeningen als eigen ontwerpen worden gebruikt. De tillen variëren van drie- tot zevenkantig en het aantal kunstnesten van 1 tot 54. Bij zeker vijftien tillen staan al informatieborden, verscheidene met QR-code.

Bezetting van de tillen: heeft het tijd nodig?

De bezetting van de Nederlandse tillen is langzaam toegenomen, van één bewoonde til in 2009 en 2010, tot drie in 2011 en zes in 2012 (Tabel 1). Hiermee is in 2012 een bezetting bereikt van 7,5%. Om onduidelijke redenen is de til in Biddinghuizen, die in 2009 en 2010 als enige bezet was, daarna niet meer bewoond. In de tillen werden niet alleen hele kunstnesten bewoond, maar ook halve en casco's die door de zwaluwen werden afgebouwd. Alleen in Havelte en Leende werden natuurlijke nesten bijgebouwd.

De tillen in Havelte en Leende werden binnen drie maanden na plaatsing bewoond. Een nieuwe til hoeft dus niet in het jaar ervoor al verkend te zijn. De til in Biddinghuizen, eind juni geplaatst, dus te laat voor dat seizoen, werd in het volgende jaar meteen bezet. Drie tillen werden in het tweede seizoen in gebruik genomen: Lierop en Uffelte 1 en 2. De til in Keldonk werd in het derde seizoen ontdekt. Tabel 1 laat ook zien dat tien van de twaalf tillen die er in 2009 stonden, na vier seizoenen nog steeds niet bezet zijn geweest. Van de 24 nieuwe tillen in 2010 is na drie seizoenen nog geen enkele bezet. De dertig nieuwe tillen van 2011 scoren relatief gunstig: vijf daarvan zijn na één of twee seizoenen bezet en vijftientwintig dus niet. Maar van de vijftien nieuwe tillen in 2012 werd weer geen enkele meteen in het eerste seizoen bezet.

Zes van de zeven bezette tillen werden dus meteen in het eerste of tweede jaar in gebruik genomen. Maar 59 tillen staan ook na twee

tot vier seizoenen nog leeg. Sommige geschikte tillen kunnen dus al snel bezet raken, maar veruit de meeste blijven tot nu toe onbewoond. Of we nog meer geduld moeten hebben voordat de tillen beter bezet raken, zal de tijd moeten leren.

Nabijheid van Huiszwaluwen is essentieel

Wat heeft het succes van de zeven tot nu toe bezette tillen bepaald? Zowel in Biddinghuizen als in Havelte en Keldonk staan de tillen in een nieuwbouwwijk, waar Huiszwaluwen al nestelden aan omliggende woningen. De til in Lierop staat 50 m van een boerderij, waar vijfentwintig tot veertig paar Huiszwaluwen nestelen. Uffelte 1 staat aan de rand van het dorp waar een tiental Huiszwaluwen in de buurt nestelt. Uffelte 2 staat 600 m buiten de bebouwde kom op een weiland, waar veel zwaluwen foerageren, vlak bij een woonboerderij. Ook de til in Leende staat in een weiland, op het landgoed De Langakkers, dicht bij een manege waar Boerenzwaluwen broeden en circa 400 m van de dichtstbijzijnde kolonie in het dorp.

De aanwezigheid van bewoonde huiszwaluw-nesten en goede foerageergelegenheid binnen enkele honderden meters is dus van het grootste belang voor het bezet raken van een til. Maar ook als dat het geval is, zoals bij zeker de helft van alle Nederlandse tillen, blijven de meeste tot nu toe onbezet. Zelfs in gevallen waar pal naast een woning of ander gebouw met veel zwaluwen een zwaluwtil is geplaatst wegens de overlast 'weigeren' ze tot nu toe te verhuizen. Dit laat zien hoe Huiszwaluwen hardnekkig vasthouden aan de nestplaatsen die ze zelf kiezen en moeilijk te verlokken

Bij de til in Leende (Landgoed De Langakkers) werden in 2012 vijf hele kunstnesten bewoond, drie casco's afgebouwd en een natuurlijk nest bijgebouwd.

Foto: Roel Winters.

zijn een nieuwe woonplaats te betrekken die wij ze aanbieden.

Het precieze model van de til maakt weinig uit, zolang de aanwijzingen voor de bouw van zwaluwtilen maar gevolgd worden (zie jaarverslagen Nederlandse Huiszwaluwtilen Monitoring). Van de zeven tot nu toe succesvolle tillen zijn er vijf door drie verschillende firma's gebouwd. De andere twee, in Keldonk en Lierop, zijn zelf ontworpen en gemaakt.

Vaak wordt benadrukt dat de overstek van de til licht gekleurd moet zijn. Enkele tillen rond Brussel en in Noord-Frankrijk zijn echter gemaakt van vrij donker hout en toch succesvol. Wanneer een til geplaatst wordt in de nabijheid van nestelende Huiszwaluwen dan is de omgeving per definitie geschikt. De Huiszwaluwen zitten daar immers omdat factoren als foerageermogelijkheden en aanwezigheid van modder in orde zijn. Wel is het natuurlijk van belang dat een til goed vrijstaat en voldoende aanvliegmogelijkheden heeft. Afgezien van de aanwezigheid van broedende Huiszwalu-

De til bij Havelte staat op een speelveld met modderpoel bij een nieuwbouwwijk. Met veertien paar was deze til de topscorer van 2012.

Foto: Greet Glotzbach.

wen in de nabijheid zijn er geen factoren aan te wijzen waarin de zeven bezette tilen zich onderscheiden van de meeste niet bezette.

Hoop op 'tillenzoekbeeld'?

Jonge Huiszwaluwen op zoek naar hun eerste nestplaats hebben mogelijk een voorkeur voor locaties die lijken op die waar ze zelf geboren zijn. Zo zouden jongen geboren in een til een 'zoekbeeld' kunnen hebben waarmee ze tilen eerder als aantrekkelijke nestplaatsen zien.

Als dit zo is zouden tilen in de omgeving van een bezette til in de volgende jaren wellicht meer kans hebben ook bezet te raken.

Misschien is dit een verklaring voor het raadselachtige feit dat van de zes bezette tilen in 2012 er drie vlak bij elkaar in Drenthe staan (Figuur 1). In 2011 was daar alleen de til in Havelte bezet, maar in 2012 werden ook de twee in het nabije Uffelte bewoond. Meestal vestigen jonge Huiszwaluwen zich binnen 350 m van hun ouderlijke kolonie, maar afstanden tot 11 km worden ook vermeld (Menzel 1984). De Uffelter tilen liggen zo'n 4 km van de til in Havelte. Het is dus mogelijk dat een aantal van de Havelter tilenjongen uit 2011 daardoor in 2012 bij de Uffelter tilen belandden. Als zo'n zoekbeeld inderdaad ontstaat zou een verdere bezetting van de Nederlandse tilen zich als een inktvlek kunnen uitbreiden rond reeds bezette tilen. De komende jaren zullen leren of dit een reële speculatie is.

Ook de drie andere in 2012 bezette tilen liggen vrij dicht bij elkaar in Noord-Brabant. De tilen in Keldonk en Leende werden echter beide voor het eerst bewoond in 2011, terwijl de til die in Lierop in 2012 bezet werd, op minstens 14 km afstand ligt. Hier is het dus zeer onwaarschijnlijk dat een 'tillenzoekbeeld' een rol gespeeld heeft.

Zelfgemaakte succesvolle til bij boerderij in Lierop.
Foto: Koos van de Mortel.

Keldonk, zelf ontworpen en gemaakte til in nieuwbouwwijk, met natuurlijk 'noknest' onder de dakrand op achtergrond. Rond het vierde kunstnest van links zit een hoornaarnest.

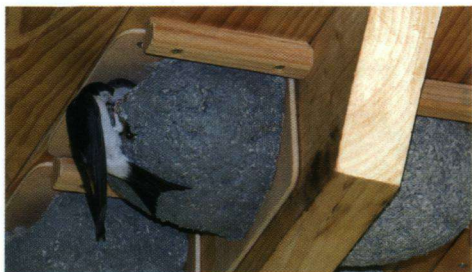
Foto: Will van Berkel.

Effect van lokgeluid niet duidelijk

Waarom laten Huiszwaluwen zich verleiden een til te betrekken? Zwaluwtilen wijken namelijk nogal af van de gebruikelijke nestplaatsen aan woningen, boerderijen en andere bouwsels. Echt gebrek aan geschikte nestgelegenheid is er meestal ook niet. Waarschijnlijk zijn het vooral de kunstnesten en geschikte overstekken die de aandacht trekken. Bij verscheidene tilen wordt ook met modderplaatsen geprobeerd het aantrekkelijk te maken voor de zwaluwen. In Woudenberg en Sterksel zijn zelfs speciaal telegraafpalen met draden aangebracht. Het gebruik van lokgeluid lijkt ook een logische manier om de aandacht te trekken. Rond een huiszwaluwkolonie is er altijd wel het nodige gekwetter dat passerende zwaluwen zullen herkennen en kan aantrekken.

Bij de til in Leende, die meteen na plaatsing bezet werd, was lokgeluid toegepast. Ook bij tien andere gunstig gelegen tilen is inmiddels lokgeluid gebruikt, echter zonder succes. Wel werd vaak gezien dat de zwaluwen reagerden op het geluid en rond de til vlogen. Tot en met 2012 is er van de elf tilen met lokgeluid dus één bezet, terwijl van de zeventig tilen zonder lokgeluid er zes bezet raakten. Dit suggereert dat lokgeluid geen of weinig invloed heeft. Anderzijds zijn de genoemde Brusselse en Franse tilen bezet geraakt na intensief afspelen van lokgeluid. Dus mogelijk is het lokgeluid bij de Nederlandse tilen nog niet optimaal toegepast.

Een Vlaamse studie geeft praktische aanwijzingen voor de toepassing van lokgeluid bij kunstnesten (Herremans 2006). Lokgeluid bij kunstnesten die verder van bestaande kolonies af liggen, zou vooral kans maken van juli

Afneembare kunstnesten op til in Sommeval (Noord-Frankrijk), met opening bovenin voor ringen en schoonmaken.
Foto: Fabrice Brasselet (<http://www.biosymbiose.fr>)

tot half september. De jonge vogels zwerven dan rond en kunnen zo verder weg gelegen nestplaatsen ontdekken om daar volgend jaar te broeden. Zoals de til in Leende laat zien, kan lokgeluid mogelijk ook aan het begin van het seizoen de zwaluwen nog naar een nieuwe nestplaats lokken.

Inwoning

Bij verscheidene zwaluwtilen is plaatsgemaakt voor medebewoners, zoals in een vogelhuisje aan de tilen in Groningen (Stadstuinen) en Molenaarsgraaf, een vlinderkast in Soestdijk, een gierzwaluwkast in IJsselmuiden en een vleermuisruimte in de kap van de til in Jubbega. De luxe 'faunaflat' in Assen biedt niet alleen nestgelegenheid aan Huiszwaluwen maar ook aan Koolmezen, Gierzwaluwen, Spreeuwen en andere belangstellende vogels. In Moergestel is in 2012 een enorme zwaluwtoren geplaatst die zowel Huiszwaluwen als Gierzwaluwen woonruimte biedt.

Ook zonder speciale voorzieningen komen de medebewoners al graag in de kunstnesten aan de zwaluwtilen. Het aantal bezette tilen verdubbelt als we ook deze andere bewoners meetellen. Hardenberg spande in 2012 de kroon met Witte Kwikstaart, Pimpel- en Koolmees. Huismussen werden gemeld uit IJsselmuiden, Baarn (gemaal Zeldert) en Rotterdam en een ringmuspaartje in Soestdijk. In Drimmelen zat een dwergvleermuis in de holle binnenkant van de til en in Opeinde kwam een vleermuis te voorschijn uit een kunstnest. Aan de til in Keldonk werd een wespennest gebouwd. De zwaluwtilen blijken dus multifunctioneel.

Zwaluwtilen in het buitenland

Hoe zijn de ervaringen met tilen in andere landen? In Duitsland staan er wellicht al zo'n

300. Een lijst van 81 Duitse tilen komt op een bezetting van 20% (zie kader 'Andere bronnen'). In 2005 stond de eerste til in Zwitserland (Lausen), die in 2006 bezet werd. Inmiddels kent SVS/BirdLife Switzerland 73 zwaluwtilen. Daarvan zijn er zeventien bezet, twintig niet bezet en van 36 is het niet bekend. De bezetting is dus minimaal 23%, maar waarschijnlijk aanzienlijk hoger (hoewel het makkelijker is om gegevens van bezette dan van niet-bezette tilen te krijgen!). In Vlaanderen werd in 2010 de eerste til geplaatst, in Neerpelt. Momenteel staan er waarschijnlijk een vijftal, alle onbezet. Vanaf 2008 zijn er in Wallonië en in en rond Brussel minstens acht tilen geplaatst, waarvan twee tilen bij Brussel zijn bezet. In Amel, in Duitstalig België, staat sinds 2006 het grootste 'zwaluwhuis' ter wereld. Luxemburg heeft minstens twee niet bezette tilen. Ook in Frankrijk staan sinds 2008 tilen, waarvan een onbekend aantal is bezet. In vogelminnend Groot-Brittannië zijn bij de Royal Society for the Protection of Birds (RSPB) geen zwaluwtilen bekend.

Onder gunstige omstandigheden kan de bezetting van de zwaluwtilen dus oplopen tot 20% of meer. Maar we hoeven voorlopig niet bang te zijn dat de Huiszwaluw, zoals gebeurd is met de Purperzwaluw *Progne subis* in oostelijk Noord-Amerika, vrijwel geheel afhankelijk wordt van zwaluwtilen.

Vooruitzichten

In 2012 bleef 92,5% van de Nederlandse zwaluwtilen onbezet. Vrijwel alle tilen lijken

In de faunaflat – eind 2010 geplaatst in Assen – zijn naast Huiszwaluwen ook andere vogels, vleermuizen, bijen en amfibieën welkom.
Foto: Reidar Architectuur.

De zwaluwtoren in Moergestel, voor Huis- en Gierzwaluwen.
Foto: Annelinn Nilsen.

qua uitvoering en standplaats aan de 'normen' te voldoen en meer dan de helft staat gunstig wat betreft nabijheid van nestelende Huiszwaluwen. Het is dan ook niet duidelijk waarom de bezetting in ons land tot nu toe lager is dan in Duitsland en Zwitserland. Wil men de zwaluwen meer effectieve en voordeliger nesthulp bieden dan is het plaatsen van nestkasten aan te bevelen.

De vele zwaluwtillen die er al staan, laten echter wel zien dat we de Huiszwaluw een warm hart toe dragen. Of het percentage bezette tillen de komende jaren zal toenemen is niet te voorspellen. Het is daarom van groot belang dat de monitoring van alle bestaande tillen nog lang wordt voortgezet. Alleen zo kunnen we objectief vaststellen of en hoe het plaatsen van zwaluwtillen een zinvolle

Addendum

In april 2013 stonden er zeker 104 zwaluwtillen in Nederland. Inmiddels (eind juli 2013) is de bezetting van negen tillen voor dit jaar bekend. Dit betreft zes die ook in 2012 bezet waren (Tabel 1), terwijl nu ook de tillen in Surhuistervveen en Echten (Dr.) en een van de vijf tillen in Hindeloopen bewoond zijn.

Bent u geïnteresseerd in de definitieve bevindingen over dit seizoen dan kunt u het jaarverslag 2013 aanvragen bij de auteurs.

bijdrage kan leveren aan de bescherming van Huiszwaluwen.

Dankwoord

We danken alle contactpersonen van de Nederlandse zwaluwtillen voor geleverde gegevens. Voor informatie over de buitenlandse tillen danken we Charles Carels (Groupe de Travail Hirondelles d'Aves-Natagora), Sophie Jaquier en Raffael Ayé (SVS/BirdLife Switzerland), Franz-Joseph Mertes (Amel) en Ben Andrew (RSPB).

De grootste zwaluwtill ter wereld in Amel (België), met 352 kunstnesten, waarvan 17 bezet in 2012.
Foto: Gerhard Reuter (AVES-Ostkantone VoG).

Andere bronnen

Veel informatie komt uit de verslagen van de Nederlandse Huiszwaluwtilen Monitoring over 2011 en 2012 (te verkrijgen bij de auteurs). Informatie over buitenlandse tillen werd mede verkregen van internet (zoektermen onder andere: 'Schwalbenhaus', 'tour à hirondelles').

Over de bezetting van Duitse tillen zie: http://www.schwalbenschutz.de/Schwalbenhauser/Standorte_AGRO-FOR/standorte_agrofor.html en <http://www.greentime-wettenberg.de/voegel/schwhaus.htm>.

■ W.W. de Jong, Witsenburgselaan 13, 6524 TD Nijmegen, e-mail: wwwdejong@hotmail.com & W. van Berkel, De Schop 9, 5737 JM Lieshout, e-mail: willvanberkel@aim.com.

LITERATUUR:

Herremans, M. (2006): Duurzame verbetering van de kwaliteit van het nestplaatsaanbod voor de huiszwaluw in Limburg. Rapport Natuurpunt Studie 2006/2, Mechelen (te downloaden van <http://www.natuurpunt.be>)

Louwe Kooijmans, J. (2009): Stadsvogels Bouwen Beleven Beschermen. Tirion, Baarn.

Menzel, H. (1984): Die Mehlschwalbe. *Delichon urbicum*. Die Neue Brehm-Bücherei 548. Wittenberg-Lutherstadt, Ziemsen.

Wegener, O., R. Stork & T. Mattern (2011): Mehlschwalben und Schwalbenhäuser. 50 Jahre für Mensch und Natur. Naturschutzbund (NABU) Krodorf-Gleiberg e. V.: 145-150.